

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ УСТАНОВКИ НА ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧИЙ САМОРОЗВИТОК СТУДЕНТІВ – МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Постановка проблеми. Ефективність та результативність професійної діяльності соціального педагога як фахівця в галузі соціального виховання, який має діяти для вдосконалення соціального простору, сприяти запобіганню соціальним відхиленням, гармонізації відносин особистості із самою собою та світом, а також надавати допомогу в складних життєвих обставинах, залежать від рівня його професійної компетентності, сформованості особистих і професійно важливих якостей. Значний спектр проблем, які має вирішувати соціальний педагог, необхідність зважати при цьому на безліч факторів та умов для вибору найефективніших методів дії в кожній конкретній ситуації, потребують високого рівня професіоналізму фахівця, творчого підходу до професійної діяльності, готовності до особистісного і професійного вдосконалення. Соціальний педагог має не лише знаходити дієві способи вирішення складних ситуацій в будь-якій сфері життєдіяльності, а й сприяти активізації внутрішніх ресурсів особистості, стимулювати її до духовного і творчого саморозвитку для подальшого непотрапляння у кризові стани, допомагати людині стати активним суб'єктом власної життєдіяльності, самостійно знаходити шляхи ефективного функціонування в суспільстві. Однак, щоб розвивати означені якості в інших людей, сприяти становленню людини в соціумі, її саморозвиткові як у власних інтересах, так і на користь суспільства, майбутні фахівці самі потребують постійного духовного вдосконалення, отже, формування установки на професійно-творчий саморозвиток є одним із найважливіших завдань підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення для вирішення досліджуваної проблеми мають праці з питань самовиховання і саморозвитку особистості, зокрема С. Єлканова, О. Леонтєва, А. Макаренка, С. Рубінштейна, Л. Рувинського, В. Сухомлинського; розвитку її творчої сутності – В. Андрєєва, І. Зязюна, В. Лозової, С. Сисоевої, Т. Сущенко; професійного розвитку особистості в педагогічній діяльності – М. Васильєвої, В. Гриньової, Н. Кузьміної, Л. Маркової, В. Сластьоніна; професійного розвитку соціального педагога – В. Бочарової, Л. Мітіної, Р. Овчарової; професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя – М. Костенко, Г. Топчій, Л. Рибалко.

Більшість із них зазначають, що здатність до професійно-творчого вдосконалення є визначальною умовою професійного становлення майбутнього фахівця [1; 2; 4]. Однак спостереження за студентами – майбутніми соціальними педагогами – свідчить про відсутність у більшості з них стійких установок на професійно-творчий розвиток та вдосконалення. Так, студенти здебільшого характеризуються неповним усвідомленням вимог до майбутньої професії та власних особистісних якостей, неналежним виявленням пізнавально-творчої активності, оперуванням знаннями переважно на репродуктивному рівні, недостатнім рівнем сформованості творчих якостей особистості, слабо розвиненою самоорганізацією, відсутністю мотивації до професійно-творчого вдосконалення та нестійким ставленням до майбутньої професійної діяльності в цілому. Їхня діяльність регулюється переважно зовнішніми стимулами та спонуканнями, недостатньо виявляється внутрішня мотивація, у більшості переважає орієнтація на особисті інтереси, спочатку лише незначна кількість студентів орієнтує власну діяльність на соціально значущий результат, вони неповною мірою усвідомлюють соціальну відповідальність як за безпосередні, так і віддалені результати професійної діяльності.

Водночас саме наявність установки на професійно-творчий саморозвиток зумовлює ефективність професійної діяльності майбутнього фахівця й суттєво впливає на здобуття

професійних знань, набуття вмінь, розвиток значущих особистісних якостей, що потребує організації цілеспрямованої роботи з розвитку означеної якості в студентів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблеми формування установки на професійно-творчий саморозвиток студентів – майбутніх соціальних педагогів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Визначення ефективних шляхів формування установки на професійно-творчий саморозвиток майбутніх соціальних педагогів потребує, насамперед, усвідомлення сутності означеного процесу. Здійснений науковий пошук свідчить, що в цілому під саморозвитком розуміють: свідому якісну самозміну особистістю самої себе (О. Бодалев), активність людини з перетворення себе, розкриття і збагачення духовних потреб, творчості, особистого потенціалу (В. Іванов); творчість, спрямовану на самого себе, процес свідомої якісної зміни особистістю власних моральних якостей, інтелектуальних і соціальних здібностей і можливостей, фізичних, психічних і духовних сил для досягнення ідеального образу цілісної особистості (Б. Мастеров); процес самостійної, цілісної, ціннісно-орієнтованої діяльності з неперервного збагачення індивідуального досвіду і духовно-моральних сил відповідно до внутрішніх покликів й актуальних соціальних очікувань (О. Власова); процес цілеспрямованої творчої зміни особистістю власних якостей для успішного досягнення життєвих цілей й ефективнішого виконання власного соціального призначення (Л. Куликова). Професійний саморозвиток дослідники визначають як особистісно і професійно значущий процес цілеспрямованої діяльності особистості з неперервного, усвідомленого управління власним професійним розвитком, вибору способів професійного вдосконалення, спрямованого на формування індивідуального стилю професійної діяльності через осмислення передового досвіду й особисту самодіяльність (О. Власова); свідому роботу з удосконалення власної особистості як професіонала: адаптування своїх індивідуальних особливостей до вимог професійної діяльності, постійне підвищення професійної компетентності й удосконалення соціальних властивостей особистості, спрямовані на формування таких якостей, що відповідають вимогам суспільства й особистій програмі розвитку (А. Козлов). Творчий саморозвиток особистості розглядається як інтегративний творчий процес свідомого особистісного становлення з метою ефективної самореалізації на основі значущих прагнень і зовнішніх впливів; професійно-творчий саморозвиток майбутнього вчителя – як творчий саморозвиток його особистості в навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ, який забезпечує подальшу творчу самореалізацію в професійній діяльності (М. Костенко).

З урахуванням наведеного вище під професійно-творчим саморозвитком майбутніх соціальних педагогів розумітимемо свідомий процес професійно-творчого вдосконалення, що виявляється в прагненні та цілеспрямованій діяльності зі збагачення знань, набуття вмінь, розвитку і реалізації власного потенціалу й особистісних якостей, здатності творчо використовувати професійний досвід та збагачувати його завдяки власному творчому внеску з метою успішного вирішення завдань соціально-педагогічної діяльності – створення педагогічно доцільного духовно насиченого виховного середовища для збереження й подальшого розвитку духовних та соціальних цінностей суспільства через діяльність у сфері соціального виховання.

Здатність до професійно-творчого вдосконалення характеризується позитивною мотивацією на професію й особистісною спрямованістю на здійснення професійної діяльності на творчому рівні, постійною інтеріоризацією та екстеріоризацією соціально-педагогічного досвіду, а також свідомим управлінням власним розвитком через вибір шляхів і засобів самовдосконалення. Процес професійно-творчого саморозвитку стосується всіх сфер особистості – її мислення, почуттів, волі, причому здатність до активно-творчої позиції як у професійній сфері, так і в життєдіяльності не є заданою, вона набувається особистістю поступово в результаті тривалих цілеспрямованих зусиль, спрямованих на зміну самого себе.

Ми поділяємо думку багатьох дослідників (В. Гриньова, С. Єлканов, Л. Рибалко), що саморозвиток особистості, хоча й є відносно самостійним процесом, однак не завжди

здійснюється планомірно і систематично, може відбуватися епізодично, з різною інтенсивністю, бути вузько спрямованим, позиція людини щодо нього може бути як активною, так і пасивною. Важливим є формування активної позиції особистості щодо саморозвитку, що передбачає її ініціативне творче ставлення до будь-якого виду діяльності (наукової, навчальної, виховної, практичної, подальшої професійної), а також активність у самопізнанні й постійному самовдосконаленні. У зв'язку з цим постає необхідність активізації, стимулювання студентів в означеному напрямі – управлінні процесом їхнього професійно-творчого саморозвитку з поступовим переведенням студентів на рівень свідомого самоуправління, що потребує формування в майбутніх соціальних педагогів стійкої установки на професійно-творче вдосконалення.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить, що під установкою розуміють: готовність до здійснення дій у певному напрямі, схильність суб'єкта, що забезпечує стійкий цілеспрямований характер діяльності стосовно об'єкта (В. Петровський); спрямованість особистості на виконання певної діяльності (Л. Рибалко); систему стійких домінуючих мотивів і потреб людини, які визначають основну лінію її поведінки й виявляються в цілеспрямованій пізнавальній і емоційно-вольовій активності (С. Яремчук).

Як зазначають дослідники, установка звичайно діє на рівні підсвідомості й визначає стійкий, послідовний, цілеспрямований характер здійснення діяльності, є механізмом її стабілізації, що дозволяє зберігати її спрямованість у ситуаціях, які безперервно змінюються. Установка відображає ставлення особистості до діяльності й містить такі компоненти: емоційно-оцінювальний (позитивне – негативне ставлення до об'єкта), інформаційний (образ бажаного майбутнього), поведінковий (готовність діяти стосовно об'єкта, що має особистісне значення) [3, с. 420]. Таким чином, установка безпосередньо впливає на мотиваційну сферу особистості й зумовлює її подальшу пізнавально-перетворювальну активність; відображає готовність майбутнього соціального педагога до професійно-творчого саморозвитку, воля є стимулювальним і системоутворювальним фактором установки. Установки можуть виникати й формуватися лише в діяльності. У подальшій фаховій діяльності соціальні педагоги мають сприяти формуванню самоустановки дітей та дорослих на духовний особистісний саморозвиток й розкриття власного потенціалу в різних видах діяльності, що допоможе особистості знайти себе й гармонійно взаємодіяти із соціальним середовищем.

З огляду на наведене вище, можна стверджувати, що формування установки на професійно-творчий саморозвиток майбутніх соціальних педагогів потребує активізації всіх сфер їхньої особистості в означеному напрямі й має здійснюватися через увесь спектр видів діяльності у вищому навчальному закладі – навчальну, виховну, практичну, дослідницьку, самоосвітню, волонтерську.

На нашу думку, процес формування установки на професійно-творчий саморозвиток передбачає перехід від первинного засвоєння студентами норм, прийомів, методів і технологій професійної діяльності через самоактуалізацію, усвідомлення індивідуальних можливостей і обмежень щодо виконання професійної діяльності до самостійної творчої діяльності з підсилення позитивних й позбавлення негативних якостей, збагачення власного потенціалу, систематичного набуття соціально-педагогічного досвіду для досягнення успіху в професійній діяльності та здійснення її на творчому рівні.

Досягнення цього зумовлює необхідність дотримання певних умов у навчально-виховному процесі, а саме: 1) забезпечення чіткої орієнтації навчального процесу на професійну діяльність, використання творчих, евристичних, проблемних завдань, форм і методів активного моделювання професійної діяльності соціального педагога на заняттях з метою формування стійкої професійної спрямованості студентів, здобуття системи професійних знань та набуття вмінь; 2) залучення студентів до активної суспільно-корисної, практичної та волонтерської діяльності для безпосереднього набуття соціально-педагогічного досвіду й усвідомлення необхідності в подальшому професійно-творчому вдосконаленні; 3) створення установки на самоосвіту, стимулювання студентів як до самостійної дослідницької, пошукової, проектної діяльності з творчого вирішення

актуальних соціально-педагогічних проблем, так і до свідомої діяльності з особистісного вдосконалення, розвитку та реалізації власного потенціалу.

Саме практична діяльність із людьми, які потребують допомоги, створює найсприятливіші умови для формування установки на професійно-творчий саморозвиток майбутніх соціальних педагогів. Так, під час соціально-педагогічної практики в притулках для дітей, позбавлених батьківського піклування, та інтернатах для дітей з особливими потребами студенти самостійно добирають матеріали для проведення профілактичних, реабілітаційно-корекційних, соціально-виховних, розважальних заходів, акцій щодо боротьби зі шкідливими звичками й пропаганди здорового способу життя. Крім того, вони організують найрізноманітнішу колективну творчу діяльність дітей, зокрема проводять творчі заняття на теми: «Знайди себе», «Цінність і неповторність людського життя», «Щоб не загинути в морі зла, спішіть добро творити, діти», конкурси «Зміни світ на краще», «Серце доброти», День добрих справ, акцію «Мій слід в історії закладу», заняття з оригамі, арт- і казкотерапії, змагання, ігри й інші заходи, які сприяють активізації та розвиткові творчого потенціалу вихованців, формуванню життєстверджуючої позиції дітей, гармонізації їхнього внутрішнього світу та відносин із соціумом. У процесі взаємодії студенти намагаються позитивно впливати на вихованців, зокрема через змістовний аспект взаємодії: підбирають зміст, пов'язаний із категоріями добра і зла, байдужості, агресії, жорстокості та доброзичливості, взаємодопомоги і поваги, щастя, дружби, свободи, злагоди та ін., таким чином сприяючи формуванню життєстверджуючої позиції дітей, спонукаючи стверджувати себе через позитивні вчинки.

Під час практики студенти мають можливість застосувати знання, здобуті в процесі засвоєння фахових дисциплін, й перевірити власну готовність до самостійної професійної діяльності. До того ж у процесі безпосередньої взаємодії з дітьми студенти бачать переваги і недоліки різних варіантів вирішення життєвих проблемних ситуацій й можуть переконатися, що володіння певним набором варіантів може виявитися недостатнім, оскільки конкретна ситуація завжди є індивідуальною і неповторною, ускладненою багатьма чинниками, отже, її вирішення потребує творчого підходу. Все це сприяє усвідомленню творчої спрямованості діяльності соціального педагога. Крім того, інколи на практиці студенти стикаються зі складними ситуаціями, коли наявних знань та досвіду виявляється недостатньо, що підтверджує необхідність подальшого професійно-творчого вдосконалення.

Слід відзначити, що практична діяльність із людьми в складних життєвих обставинах найповніше впливає на особистість студентів, активізуючи їхнє мислення, почуття, волю: незадоволення наявним станом речей, бажання змінити ситуацію на краще стимулюють мислення, заохочують до пошуку й удосконалення існуючих способів вирішення соціально-педагогічних проблем та спонукає до дій, а також сприяє глибшому усвідомленню відповідальності за власний внесок у соціальне виховання підростаючого покоління. Досвід засвідчує, що після закінчення терміну практики студенти вже добровільно постійно продовжують взаємодію з дітьми означених закладів – організують і проводять свята, конкурси малюнків, фантастичних проєктів, юних талантів, командні турніри, ігротеки, вистави для вихованців, вони прагнуть зробити щось для дітей, доставити їм радість, допомагають у визначенні та реалізації позитивних перспектив, діють для того, щоб змінити життя на краще.

Крім того, така взаємодія стає поштовхом до активної волонтерської діяльності – студенти за власним почином співпрацюють із центрами соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді, громадськими організаціями багатодітних матерів, клубом для молодих інвалідів та їхніх сімей, обласним центром для ВІЛ-інфікованих дітей і молоді, де організують колективну творчу діяльність, проводять масові заходи, допомагають вирішувати соціально-педагогічні проблеми.

Усе це сприяє набуттю професійно-творчого досвіду, студенти починають глибше розуміти соціальну значущість власної професії й усвідомлювати відповідальність за її результати, свідоміше ставляться до навчальної діяльності, самостійно працюють у напрямі

пошуку нових творчих шляхів вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем. Так, проблеми, з якими стикаються студенти під час практичної та волонтерської діяльності, стають підґрунтям їхніх подальших науково-дослідницьких робіт та індивідуальних соціальних проєктів, наприклад «Організація дозвілля для дітей, хворих на онкологічні захворювання, які перебувають у лікувальних закладах», «Організація дитячого садка для дітей з обмеженими фізичними можливостями «Ми все зможемо, якщо нам допомогти!», «Клуб з організації сімейного дозвілля «Міцна родина – міцна Україна», проєкт «Телекомпанія «Школа» та ін.

В аспекті виховної діяльності традиційним є проведення конкурсу із соціально-педагогічної діяльності «Назустріч», для участі в якому студенти готують соціально-педагогічні есе, створюють авторські соціальні ролики і плакати в галузі соціальної реклами щодо попередження та подолання негативних явищ у соціальному середовищі. Під час конкурсу студенти здійснюють презентацію команд, проголошують промови, виявляють кмітливість, активність, винахідливість у процесі підготовки спільного соціально-педагогічного проєкту, беруть участь в акції «Флеш-моб» за певну соціальну ідею, виявляють креативність з метою залучення матеріальних ресурсів та волонтерів для проведення соціально значущої діяльності.

Усе це створює умови для активного обміну досвідом, розвитку ініціативності, креативності, активності студентів, їх переходу на більш високий рівень розвитку та саморозвитку. Таким чином, процес формування установки на професійно-творчий саморозвиток майбутніх соціальних педагогів передбачає реалізацію декількох етапів, а саме: організаційно-творчого, метою якого є формування чіткої професійної спрямованості студентів через розвиток професійного інтересу, ознайомлення з методами, прийомами, технологіями соціально-педагогічної діяльності, здобуття професійних знань та набуття вмінь конструктивно вирішувати проблемні ситуації, стимулювання пізнавально-творчої активності на заняттях; розвивально-творчого, під час якого відбувається набуття студентами досвіду професійної діяльності в процесі соціально-педагогічної практики, що значно активізує мислення, почуття, волю студентів, сприяє усвідомленню творчої природи соціально-педагогічної діяльності, соціальної відповідальності за результати власної діяльності й стимулює до подальшого удосконалення; етапу творчого саморозвитку, що передбачає активно-діяльну позицію особистості стосовно професійно-творчого саморозвитку, перехід у стан творця як соціально-педагогічного середовища через збагачення існуючого досвіду за рахунок особистого творчого внеску, так і самого себе завдяки активній самостійній діяльності з формування раніше відсутніх якостей, удосконалення власної особистості для досягнення високих результатів із соціального виховання підростаючого покоління.

Висновки. Таким чином, інтеграція навчальної, дослідницької, виховної, самоосвітньої, практичної та волонтерської діяльності з підготовки майбутніх фахівців у напрямі розвитку здатності до професійної творчої діяльності в соціальній сфері сприяє значним якісним змінам у професійно-творчому розвитку майбутніх соціальних педагогів: вони характеризуються наявністю стійких пізнавальних мотивів і мотивів самоактуалізації, пізнавально-творчою активністю як у навчальному, так і позанавчальному процесі, більшість із них переходить з формально-пізнавального на усвідомлено-продуктивний рівень навчальної та професійної діяльності, виявляє оригінальний творчий підхід до вирішення соціально-педагогічних завдань й прагне до розвитку власного потенціалу. Студенти стають здатними до самоорганізації власної діяльності, усвідомлюють соціальну відповідальність за індивідуальний внесок у процес суспільних перетворень й орієнтують власну діяльність на досягнення позитивних соціально значущих результатів, характеризуються стійким, активно-дієвим ставленням до майбутньої професії й готовністю до особистісного та професійно-творчого вдосконалення.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є обґрунтування цілісної системи й розробка варіативних засобів стимулювання студентів до професійно-творчого

вдосконалення, а також формування творчої індивідуальності майбутніх соціальних педагогів у процесі фахової підготовки.

Список використаних джерел

1. Власова Е.А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов: монография / Е.А. Власова. – Балашов, 2008. – 116 с.
2. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С.Б. Елканов. – М.: Просвещение, 1989. – 189 с.
3. Психология. Словарь / под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Рибалко Л. С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя: дис...д-ра пед. наук / Л. С. Рибалко. – Х., 2008. – 457 с.

Кабусь Н. Д.

Дослідження проблеми формування установки на професійно-творчий саморозвиток студентів – майбутніх соціальних педагогів

Висвітлено актуальність проблеми формування установки на професійно-творчий саморозвиток майбутніх соціальних педагогів. Обґрунтовано умови та етапи розвитку означеної якості у студентів. Наведено досвід діяльності з формування установки на професійно-творчий саморозвиток майбутніх соціальних педагогів у процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: установка, професійно-творчий саморозвиток, майбутні соціальні педагоги, формування, умови, етапи, процес.

Кабусь Н. Д.

Исследование проблемы формирования установки на профессионально-творческое саморазвитие студентов – будущих социальных педагогов

Отражена актуальность проблемы формирования установки на профессионально-творческое саморазвитие будущих социальных педагогов. Обоснованы условия и этапы развития данного качества у студентов. Приведен опыт деятельности по формированию установки на профессионально-творческое саморазвитие будущих социальных педагогов в процессе обучения в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: установка, профессионально-творческое саморазвитие, будущие социальные педагоги, формирование, условия, этапы, процесс.

N. Kabus

Research of the Problem of Forming of Setting for Professional and Creative Self-Development of Future Social Teachers

The article presents the topicality of the problem of forming of setting for professional and creative self-development of future social teachers. The conditions and stages of this quality forming are developed. The experience of forming of setting for professional and creative self-development of future social teachers during professional training in higher educational establishments is represented.

Key words: setting, professional and creative self-development, future social teachers, forming, conditions, stages, process.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2012 р.